

Кириченко В. Вивчення кризи ціннісної свідомості у процесі первинної професійної адаптації // Матеріали VI Міжрегіонального семінару з впровадження програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості. – Житомир, 2013. – С. 120-124.

Віктор Кириченко

аспірант Інституту психології імені Г.С.Костюка
НАПН України

ВИВЧЕННЯ КРИЗИ ЦІННІСНОЇ СВІДОМОСТІ У ПРОЦЕСІ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ

Кризи професійного становлення супроводжуються тимчасовою загальною чи частковою дезадаптацією, яка впливає як на продуктивність праці так і на психоемоційний комфорт та психічне здоров'я особистості. Зміст основних, на нашу думку, фундаментальних робіт, які були присвячені дослідженням кризи професійного розвитку, пов'язують це явище зі зміною вектору професійного розвитку, переоцінкою життєвих завдань та розвитком ціннісно-смыслових утворень, які регулюють професійну діяльність (О.М. Андреев, Е.Ф.Зеєр, І.С.Кон, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, О.Л.Музика, Е.Е.Симанюк).

Елементи ціннісної свідомості мають різний ступінь особистісної важливості. На рівні самоприйняття та самоідентичності існують конструкти, які відображають диспозиційні властивості особистості, її унікальну життєву історію. Інші – стосуються сфери соціальних очікувань, входять у ціннісну систему координат разом з елементами культури у процесі соціалізації. Унікальність, а головне багатство життєвої історії, відкритість до сприйняття досвіду, детермінують процес переходу соціально декларованих цінностей у життєві цінності індивіда, якісна відмінність між якими полягає у функціональних властивостях цих елементів, одні з яких використовуються для самопрезентації особистості у соціальному середовищі, інші – як елементи самопізнання та самоідентичності [2]. Ціннісні утворення можуть існувати як індикатори соціальної приналежності, гендерної ідентичності, релігійної спрямованості. З 124 осіб, яких ми досліджували у процесі професійної адаптації за ММЦС, 56 вважають, що вони «добрі люди», 43 особи – «відповідальні», 39 вважають себе «справедливими». До найбільш вживаних якостей, за результатами частотного аналізу конструктів, які були представлені у матриці «люди-цінності» також увійшли: «чесність», «порядність», «професіоналізм», «товариськість», «працелюбність». Проблема сучасного професіонала не у тому, що він не має можливостей для вибору альтернатив, векторів розвитку, а у тому, що він не бажає розвиватися, не уміє вибирати, і що більш трагічно – не прагне до цього у майбутньому (Е.Ф.Зеєр) [1]. Особистісна резистентність ціннісному

розвитку у період професійної адаптації полягає у свідомому опорі, на основі рефлексивних механізмів самосприйняття, розвитку соціально декларованих ціннісних утворень до рівня життєвих цінностей особистості (з різних причин: відсутності ресурсів, або їх економії, страху «втратити себе», свідомому дистанціюванні себе від якостей, які нав'язує контактне оточення). Професійне середовище змушує «професіоналів», «компетентних осіб», «людей, які уміють...» переглянути свої уявлення, деякі з яких виявляються «паперовими» та використовуються для презентації себе іншим. Втрата базових елементів ідентичності призводить до внутрішнього дисбалансу, ціннісного вакууму, порушення часово-просторової цілісності ідентичності. Під впливом соціального середовища, особистість, втрачає основні елементи самопрезентації, а тому не може відповісти на основне питання «хто вона для самої себе?».

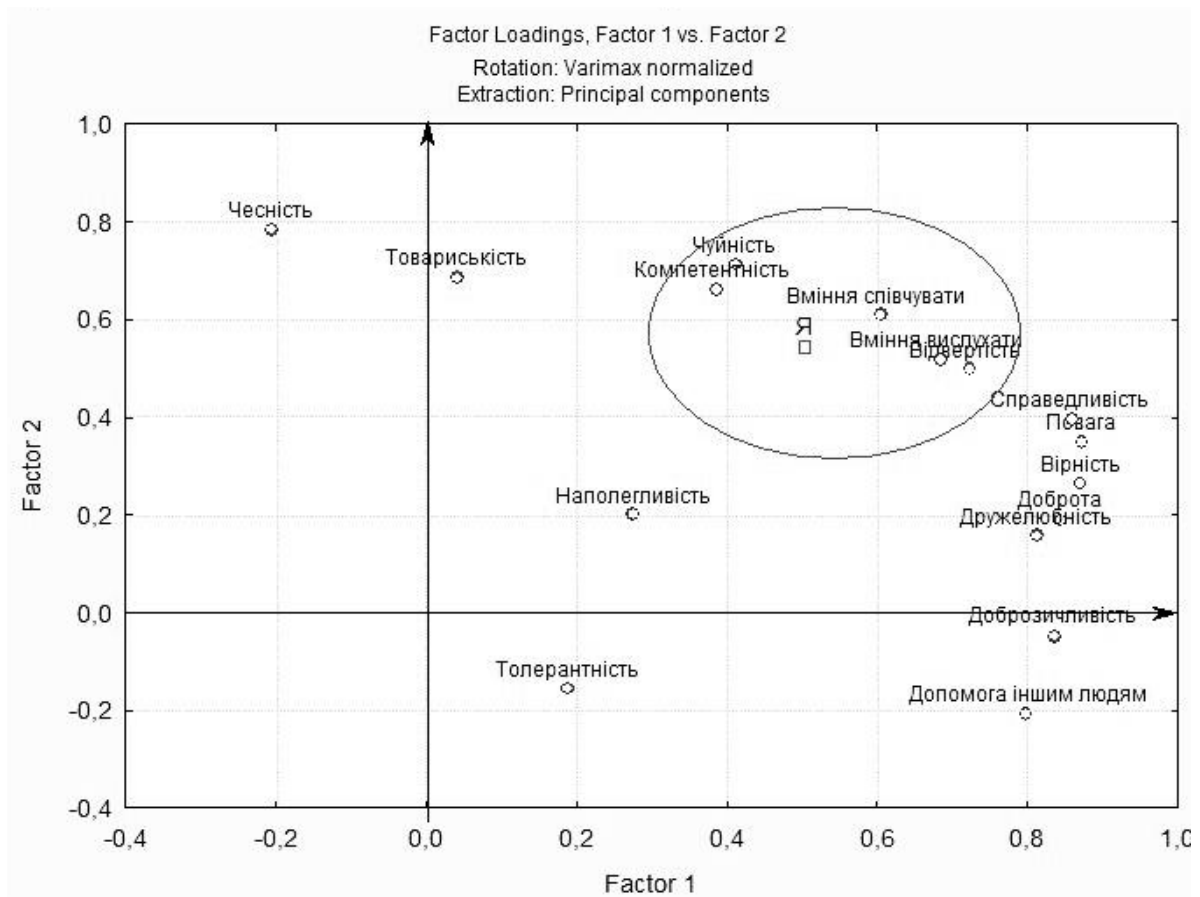

Рис.1. Факторно-семантична модель ціннісної свідомості досліджуваної Юлії В. (перший зріз).

Професійне середовище ставить жорсткі умови щодо розвитку основних професійно-важливих якостей. У професіограмі чітко зазначені основні особистісні якості, яким повинен володіти представник тої чи іншої професії. Це стосується як акмеологічних інваріантів професіоналізму (А.К.Маркова) так і особистісних диспозицій, які мають вузьке професійне значення. У процесі професійної підготовки особистість

переймає основні норми професії, вони інтеріоризуються разом з елементами професійної культури і у процесі трудової діяльності стають особистісними нормами життя. Для ілюстрації цього явища ми використали матеріали ідеографічного дослідження розвитку ціннісної свідомості практичного психолога ЗОШ. Перший зріз дослідження (до початку трудової діяльності) за ММЦС показав, що більшість конструктів, які були виокремлені досліджуваною, мають високу факторну вагу за трьома виділеними факторами, а тому є суб'єктно-ціннісною основою досліджуваної. Конструкти мають абстрактне, загальне значення, що призводить до певної диспропорції моральнісного та діяльнісного компонентів ціннісної свідомості; персону «Я» залишається у центрі суб'єктно-ціннісного ядра, а виділені конструкти основою особистісної ідентичності досліджуваної (Рис.1.).

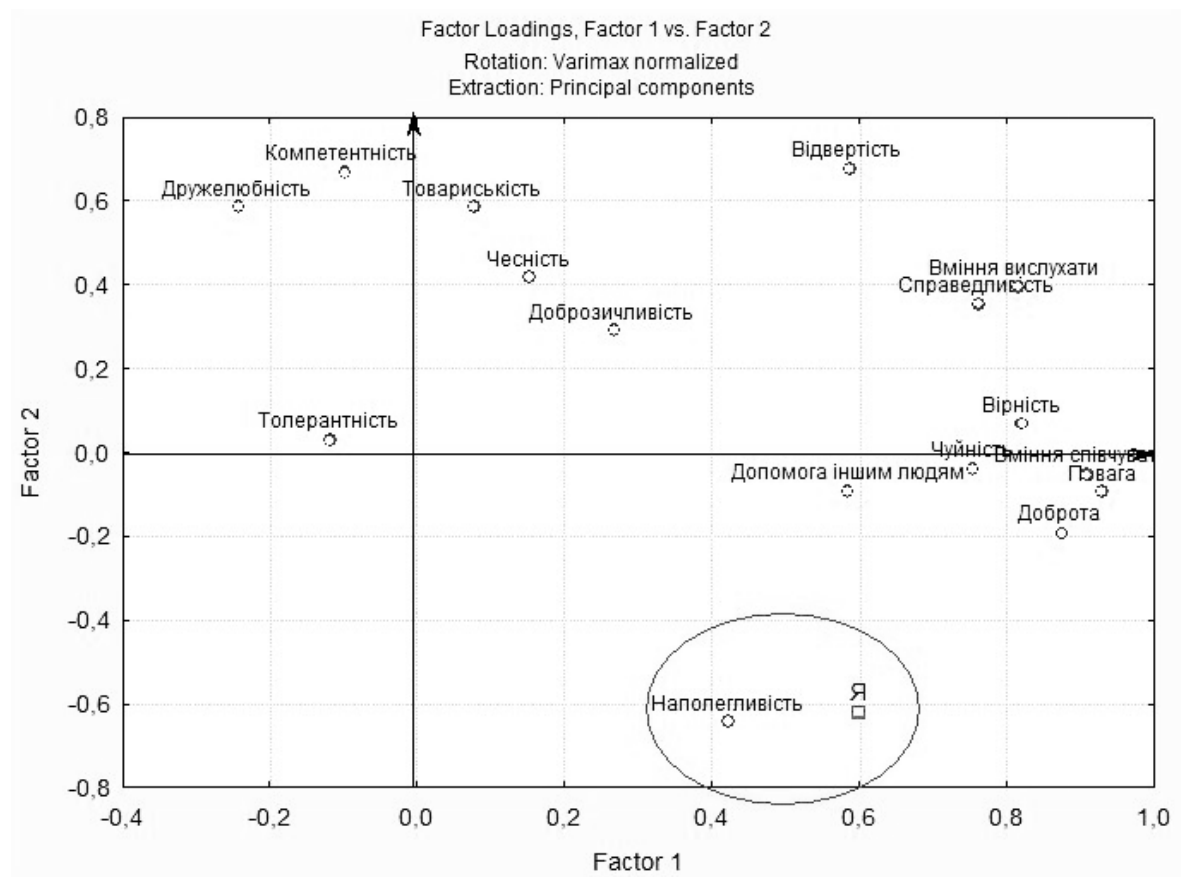

Рис.2. Факторно-семантична модель ціннісної свідомості досліджуваної Юлії В. (другий зріз).

Період професійної адаптації змусив досліджувану переглянути основні уявлення, щодо рівня розвитку таких якостей як «відвертість», «дружелюбність», «чуйність». Перший зріз дослідження показав, що для оцінки цих якостей досліджувана використовувала однополюсну шкалу, яка складалася з верхніх крайніх значень оціночного ряду (коло референтних осіб, які і досліджувана, були винятково «відвертими»,

«дружелюбними» та «чуйними»). Оскільки специфіка професійної діяльності психолога вимагала «не книжкового» розвитку цих якостей, які є не лише особистісними диспозиціями а й основою успішного виконання професійної діяльності, оцінки рівня розвитку цих якостей у межах другого зрізу дослідження були більш диференційованими (нова ситуація розвитку, професійна діяльність вводять нові параметри оцінки розвитку якостей, тому шкала стає більш градуйованою а оточення не однаково «дружелюбним» чи «відвертим»). Переоцінка життєвого досвіду та ситуативна неготовність реалізувати життєві цінності у професійній діяльності призводять (професійне середовище, клієнти вимагають бути «толерантним», «компетентним» у реальних справах) до розвитку глобальної моральнісних кризи, яка супроводжується дистанціюванням персони досліджуваної від ціннісно-сміслових конструктів, які складають основу її особистісної ідентичності (Рис.2.).

Аналіз елементів структури особистісної ідентичності пояснюють природу походження «Я» у системі соціальних зв'язків та, у першу чергу, у системі самопрезентації, а тому дає можливість особистості встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між різними диспозиціями «Я», які позначають віковий, соціальний, гендерний, розвиток особистості. Динаміка ціннісно-сміслового розвитку відображає системні зміни у структурі особистісної ідентичності. Кризи професійного розвитку відображають перебіг процесу адаптації та його вплив на ціннісну свідомість суб'єкта праці. Залежно від того, «що втрачає значимість» і що, навпаки, стає основою суб'єктної активності можна робити висновок, до чого адаптується суб'єкт праці (до колективу, предмету праці, організаційних норм, умов діяльності тощо). Локальність чи глобальність проявів ціннісної кризи залежить від того, наскільки система особистісних диспозицій «вписується» у професійне середовище. У кожному індивідуальному випадку ці процеси матимуть різні детермінанти та різні прояви на рівні взаємодії та функціонування елементів ціннісної свідомості.

Література

1. Зеер Э.Ф. Сыманюк Э.Э. Кризисы профессионального становления личности / Эвальд Фридрихович Зеер, Эльвира Эвальдовна Сыманюк // Психологический Журнал, 1997. – №.6. – С.35-44.
2. Музика О.Л. Криза творчої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до типології / Музика Олександр Леонідович // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України, 2001. – С. 63-72.